

Sayı: 3, Ocak-Haziran 2012

SOSYOLOGCA

3

DOĞU(KITABEVİ

DİNİN ÖZELLEŞMESİ VE PARÇALANMASI: YEŞİL VADİ KONAKLARI CAMİİ VE SİTESİ ÖRNEĞİ

Hülya Biçer

Özet: Camiler ibadet mekanları olmalarının yanında toplumun birlik ve dayanışmasının sağlandığı, pekiştiği merkezlerdir. Sosyoloji alanının cami konusuna ilgisi, camilerin toplum dayanışmasını sağladığı ve güçlendirdiği mekanlar olarak toplum bilincini oluşturma ve yaygınlaştırmada üstlendiği görevinden kaynaklanmaktadır. İslamiyet birlikte (cemaatle) ibadet etmeye ayrı bir önem verdiği için namazın birlikte kılındığı mekanlar olarak camilerin toplumsal bir işlevi vardır. Cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarının cemaat ile kılınması toplumsal anlamdaki vurguyu belirginleştirmektedir. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nde şehirlerin merkezine inşa edilen büyük "ulu camiler", özellikle geniş cemaatle kılınan namazlar için önemli olmuştur. Camiler toplumsal birlik bilincinin sembolüdürler. Günümüzde Türk toplum kimliğinde meydana gelen bozulmalar İslamiyet ve camilerin yeri ve rolü ile ilgili farklı uygulama ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, gerçekte toplumun birlik ve dayanışma mekanları olarak önemli bir misyon üstlenen camilerin, toplum kimliğinde meydana gelen bozulmalar neticesinde bu bağlamından uzaklaşarak sınırlı bir kesime hitap eden dar cemaat anlayışına indirgenmesini Yeşil Vadi Konakları Camii ve Sitesi örneği üzerinden tartıştık. Bu cami ve site, İslamiyet-kapitalizm ilişkilerini de yeniden gündeme getirmiştir. Yeşil Vadi Konakları Camii ve sitesi kapalı site anlayışı içerisinde konumlanmıştır. Sitenin camisi de bu anlayışa uygun olarak sınırlı bir kesime hizmet vermektedir. Yeşil Vadi Konakları Camii'nin mimari tasarımı, kapalı site içerisindeki konumu ve işleyişi caminin uygarlık bağlamından ve gelenekten koparak "hayali /icat edilmiş gelenekler" yaratılmasını, din anlayışının Batı geleneğine eklenmesini ifade etmektedir. Bu durum dinin toplumsal, geleneksel, tarihsel bağlamından koparak özelleşmesi /darlaşması ve parçalanması anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Vadi Konakları Camii, İslamiyet, kapitalizm, kapalı site, site cami, dinin özelleşmesi, dinin parçalanması, gelenek, geleneğin icadı, hayali gelenek, dar cemaat, yeni muhafazakarlar, postmodern cami.

The Fragmentation And Specification Of The Religion: Gated Community Of Yeşil Vadi Mansions And Mosque

Abstract: Besides being the prayer places, mosques are the centres where the unity and solidarity of society is reinforced. The interest of the field sociology for the mosques stems from the mission that the mosques undertake for creating and increasing public awareness as the places where the solidarity of the society is created and strengthened. Because of the fact that Islamism puts an extra emphasis on worshipping together (in congregation), mosques have a social function as the places where salaah is performed all together. Performing friday, bairam, teravih and funeral prayers in congregation increase the emphasis on the social sense. Grand "magnificent mosques" which were built at the centres of the cities during the Anatolian Seljuk Sultanate and Ottoman Empire became important especially for the prayers performed in large congregations. Mosques are the symbol for the social sense of unity. In our day, the distortions on the Turkish social identity raised different aspects of applications and arguments about Islam and the role and location of the mosques. In this study, we deliberated on the example of Yeşil Vadi Konakları Mosque and Site to show that mosques which actually undertake the important mission of

enabling social unity and solidarity are reduced to the limited congregational notion, appealing only to a limited group as a result of the distortions on the social identity. This mosque and site reawakened the relationship between Islamism and capitalism. Yeşil Vadi Konakları Mosque and Site are located in the notion of gated community. Accordingly, the mosque of the site serves to a limited group. Architectural design of Yeşil Vadi Konakları Mosque, its location inside of a gated community and its function reflect the creation of "imaginary/invented customs" separating mosques from the concept of civilization and tradition and articulation of the interpretation of religion to the western tradition. This situation signifies that religion is being specialized/decreased and fragmented by getting separated from its social, traditional, historical sense.

Keywords: *Yeşil Vadi Konakları Mosque, Islamism, capitalism, gated community, the mosque of the site, gated community mosque, specialization of religion, fragmentation of religion, tradition, invention of custom, imaginary custom, limited congregation, the new conservative, postmodern mosque.*

Bu çalışmada dini geleneğin/cami geleneğinin değişimini dinin ve caminin özelleşmesi olarak Yeşil Vadi Konakları Camii ve sitesi örneği üzerinden ele alacağız. Amacımız Yeşil Vadi Camii ve sitesinden yola çıkarak dinin ve dini geleneğin yeniden inşası üzerinde durmaktır. Çalışmada geleneğin yeniden inşası ve toplumsallaşmadan koparak özelleşmesini tartışacağız. Ele aldığımız konuyla ilgili dinin, geleneğin yorumlanışından kaynaklanan belli zorluklar ve sınırlamalar vardır. Türkiye’de mimarlar ve sanat tarihçileri, mimari ve geleneği ele alırken daha çok klâsik ve modern dönemlerle ilgilenmektedirler. Giderek toplumsal değişme anlayışı çerçevesinde yeni biçim kazandırılmak istenilen yapıların restorasyonları, mimari dönüşüm, alışveriş merkezleri/gökdelenlerin tasarımı, bilhassa kentsel planlama gibi konuları daha farklı bir çerçeve içinde sosyoloji, mimarlık ve sanat tarihi bilimlerinin objektifinden değerlendirmektedirler. Günümüzdeki cami geleneği ve yapılarla ilgili tartışmalar bu perspektif üzerinden yürütülmektedir. Mimarideki klâsik formların yeniden başka bir biçimde yapılması, kopya edilmesi veya yeni teknikler üretilmemesi/sıgılık meselesine indirgenerek küçümsenmekte, konunun toplumsal boyutu gözden kaçırılmaktadır. Sanat tarihçileri mimari yapıların geçmişiyle, mimarlar uygulamada günümüz yapılarıyla ilgilenmekte, sosyologlar ise çoğunlukla mimarların yürüttüğü kentsel planlama, kentsel dönüşüm tartışmalarına dâhil olarak sınırlanmaktadır. Geçmişin tartışılması veya yüceltilmesi, anlamanın ve açıklamanın yerine geçmektedir. Toplum bilimlerinde mimari tükeniş ve marjinalleşmenin temel konu edilmemesi kentsel yeniden yapılanma anlayışını da meşrulaştırmaktadır. Bu çalışmada sanat tarihi, mimarlık ve sosyolojideki birbirinden kopuk/bağımsız bir biçimde ele alınan konuları disiplinlerarası çerçeve içinde tartışarak belli sonuçlar çıkarmayı amaçlıyoruz. Bu çalışmada Yeşil Vadi Konakları olarak adlandırılan site içinde yer alan Yeşil Vadi Camii örneğini ele alarak gelenek, din, kimlik, mekân, yapı konusunda yeni bir gelişmeyi, “geleneğin yerelleşmesini” ve özelleşmesini tartışacağız.

Amacımız ne dini yargılamak ne de belli bir cami mimarisi anlayışını ortaya koyan mimarı suçlamaktır.

Fotoğraf 1: Yeşil Vadi Camii ve Sitesi: Cami, site girişi ile TEM otoyolunun arasındadır. Cami arkasındaki mimariden kopuk çeşitli boydaki bloklar ise Yeşil Vadi Konakları sitesine ait yapılarıdır.

Kapalı site anlayışı içerisinde konumlandırılmış Yeşil Vadi Camii örneğinde cami mimarisi ve temsil ettiği din anlayışı, günümüzde geleneğin ne şekilde yeniden inşa edildiğini, “geleneğin Batıcılılaşmasını / modernleşmesini” ortaya koymamızı sağlayacaktır. Çeşitli toplumlarda farklı tarihsel dönemlerde gelenekleri korumaya ve ihyâ etmeye yönelik hareketler görülmektedir. Söz gelişi Rönesans hareketi veya Romantizm akımı bu yönde girişimlerdir.¹ Ancak bu örnekler aynı temel kaynağa uyum çerçevesi içinde kalan yeni arayışlardır. Geçmişe dönüş veya “altın çağ” anlayışına dayalıdır. Günümüzde din/cami konusunda çerçeve değişikliği ve geleneğin yeniden inşası söz konusudur. Gelenekleri koruma ve ihyâ etmeye yönelik bu çabaların yaşayan bir

¹ Rönesans “yeniden doğuş” anlamında Eski Yunan ve Roma geleneğinin yeniden diriltilmeye çalışılmasıdır. Ancak tarihi ve toplumsal koşullar ve çerçeve değiştiği için yeni bir arayış olmaktan öteye gitmemiştir. Kısa bir süre sonra yerini yeni arayışlara bırakmıştır. Esas değişiklik bu yeni arayış sonucu ortaya çıkan yeni ilişkilerden gelecektir.

geçmişini geliştirememesi, koruma ve yenileme çabası yerine “icat edilmiş gelenekler” yaratması günümüz sorunudur. Eric Hobsbawm’a göre icat edilmiş gelenekler “*alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlaraya dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan bir pratikler kümesi*” anlamına gelmektedir.² İcat edilmiş (hayâli) gelenekleri ayırt eden temel özellik; icat edilmiş geleneklerin, eski gelenekleri kendisine dayanak yaparak eski gelenekleri andırır biçimde çerçeve değişikliğini gerçekleştirmesidir. Bu icat edilen hayâli geleneklerin gerçekmiş gibi görünmesi ve kalıcı hale gelmesi yeni bir durumdur. Maddi olarak kalıcılığa rağmen bu örneklerin kültürel düzeyde süreklilik kazanmaması, hem gelenekleri hem de icat edilmiş hayâli gelenekleri içi boş bir kalıp haline getirmektedir. Yeşil Vadi Camii örneğinde geleneğin yeniden icat/inşa edilmesinin geleneğin içinin boşaltılması veya bozulması olarak farklı bir temsilini bulacağız. Bu örnekte geleneğin hayâli (tasarım/proje olarak) inşası, yeni bir gelenek oluşturma anlamına gelmemektedir, söz konusu olan geleneğin bağlamından koparılarak bir başka geleneğe (Batı geleneğine ve çözümüne) eklenmesi ve marjinalleşmesidir. Eski döneme ait ve o dönemin koşulları ve çözümü içerisinde ortaya çıkan geleneklerin, eski malzemelerin ve kalıpların bugünün yeni amaçlarına yönelik olarak kullanılması veya yorumlanması geleneğin ihyâ edilmesi ya da yaşatılması anlamına gelmemektedir. Ele alacağımız site ve cami örneğinde Osmanlı dönemi külliyelerinin yapısal ve mantıksal özelliklerinden esinlenildiği söylenmektedir. Bu anlayışla geleneğin yaşatılması, geleneklere saygı ya da geleneklerin yeniden üretilmesi söz konusu değildir. Bütün yeni uygulamalar hayâli/proje haline getirilmiş geleneğin meşrulaştırılmasına bir dayanak olmanın (içi boşaltılmış gelenek) tezahürü olmaktan öteye gitmeyecektir. Dini mimari anlayışın yeni koşul ve ilişkilerin aracı haline getirilmesi din anlayışının da değişmesine ve toplumsallaşmadaki rolünün farklılaşmasına işaret etmektedir. Din ve dini mimari uygarlık düzeyinde bir farklılaşmanın ifadesidir. Bu anlamda farklı toplumları/toplum kesimlerini birleştiren bir yönü vardır. Geleneksel cami mimarisinin bazı örneklerinin klâsik veya anıtsal nitelik göstermesinden de bu bütünlük ve uyum anlaşılmalıdır. Kapalı site anlayışı içerisinde gündeme gelen Yeşil Vadi Camii örneğinde dini mimari anlayışında uyum ve anıtsallık yerine toplum içi farklılaşma ve ayrıcalıklar ortaya konulduğu için uyumsuzluktan/parçalanmadan/dinin özelleşmesinden söz etmek daha doğrudur. Esas tartışılması gereken budur.

² Eric Hobsbawm, “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, s. 2.

Fotoğraf 2: Yeşil Vadi Camii, Yeşil Vadi Konaklarının kimliğini belirten bloklar ve Yeşil Vadi Konakları site girişi (soldan sağa).

İslâmiyet ve camilerin bir özelliği toplumun birlik ve dayanışmasını, ortaklığını sağlamasıdır. Kapalı site anlayışı ile din anlayışını uzlaştırmakta belli güçlükler vardır. Dindeki dayanışma / ortaklık toplumlararası ilişkiler çerçevesinde ortaya çıktığı için belli bir uygarlığın da temsilini / kimliğini üstlenmektedir. İbadet etmek isteyen insanlar evlerinde ya da başka ortamlarda bireysel olarak ibâdet edebilirler, fakat İslâmiyet “birlikte” ibâdet etmeye ayrı bir önem atfetmektedir. Bu gelenek içinde bireyin uyumuna karşıt değildir, bireyselliğe genel toplum çözümü içinde izin vermektedir. Bireyselliği ezen, genel toplum çözümünün ve uyumun dışına çıkan tekke ve tarikatlardır. Bunlar bütün İslâm tarihi ve Osmanlı toplumunda resmi din anlayışının dışında ve marjinal olarak kalmışlardır.³ İslamiyet’te cemaat ile yapılan ibâdetlerin toplumsal manada dayanışma ve paylaşım ruhunu arttıran bir anlamı bulunmaktadır. Bu manada, namazın birlikte kılındığı dini mekân olarak camilerin toplumsal bir işlevi vardır. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde devlet sınırları içinde bulunan her kentin merkezine Cuma namazlarının topluca kılındığı büyük cami olarak “ulu cami” inşa edilmiştir. İslâm inancında beş vakit namaz pek çok yerde tek başına kılınabilmektedir. Cuma, bayram, teravîh ve cenaze namazlarının ise cemaatle kılınması gerektiğinden topluca kılınacak namazlar için

³ Bunlara yönetimin niçin izin verdiği veya niçin desteklediği ayrı bir tartışma konusudur.

şehirlerde kurulan büyük/ulu camiler ayrı bir önem taşımıştır. Şehrin merkezindeki ulu caminin çevresinde temel faaliyet alanları olarak arasta, bedesten vs. toplanmaktadır. Büyük camiler toplumsal yaşantının içindedir. Ziya Gökalp “müsbet âyinler” olarak adlandırdığı beş vakit namaz, teravih, Cuma namazı, bayram namazı, hac gibi dini pratiklerin yerine getirilebilmesi için bireysellikten⁴ sıyrılmak gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre bireysellik nicelik ve niteliği bakımından dini inanışları yükseltecek ve harekete geçirecek potansiyele sahip değildir.⁵ Gökalp’e göre bireyler bir araya gelip cemaat oluşturdıklarında, bireysel ruhların birbirine teması toplumsal ruhu veya toplumsal bilinci meydana getirmektedir ve toplumsal ruh/bilinç, bireysel ruh/bilinçten üstündür. Ziya Gökalp’in bu anlayışını geliştirmek mümkündür. Camiler bireysel bir inanış ve ibâdet yeri olmanın ötesinde toplumsal bilinci oluşturan ve yaygınlaştıran mekânlardır. Cemaat ile birlikte ibâdet etmekten de bu anlaşılmalıdır. Namazın tüm ibâdet edenlerce aynı vakitte, aynı hareketlerle kılınması, toplumdaki birlik bilinci ve dayanışmayı arttırmakta ve böylece din toplumsal kimliğin, bütünlük ve uyumun aracı olmaktadır. Cami mimarisi ve geleneği de bu anlayışa göre biçimlenmiştir. Anıtsal camilerin uygarlık kimliğinin ifadesi olması boşuna değildir. Yeşil Vadi Konakları Camii örneğinde İslâmiyet’in tarihsel ve geleneksel uygarlık bağlamından koparılıp Batı geleneğine bağlı yeni bir yorumla özelleşmesi söz konusudur.

Sosyoloji açısından dinin esas yönü toplum bilincini oluşturma ve yaygınlaştırmada üstlendiği görevdir. İslâm, tarihi içinde Batı’ya karşı Doğu toplumlarının birlik ve mücadele bilinci olarak ortaya çıkmış, çeşitli toplumlara kapsayarak kendini genelleştirmiştir. Camiler bu birlik bilincinin sembolü ve aracıdır. Türkiye’de çeşitli cami örnekleri İslâmiyet’teki cemaatleşme kavramının uygulanışındaki birtakım farklılaşmaları belirtmektedir. Namaz genel olarak toplumsal dayanışmayı pekiştirmektedir. Cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarının, gündelik ibadetlerin toplumsallaşmadaki ayırt edici rolünü bu açıdan belirtmek gerekir. Günümüzde Türk toplum kimliğinde belli bozulmalar, bunalımlar ve uyumsuzluk ortaya çıkarken İslâmiyet’in yeri ve rolü de tartışılır olmuştur. İslâmiyet ve kapitalizm konusunu ele alan ve bu adla çıkan ki-

⁴ Ziya Gökalp “ferdi ruh” olarak ifade etmiştir.

⁵ Ziya Gökalp bireyselliğin bu güçten yoksun olmasının niceliksel sebebinin bireysel ruhun kendisine ilham verilmeden “kendini kaybedercesine ilâhi aşka dalamayacağı” ve “çoşmaya çağrı” ile açıklar. Bu iki durumun olmaması durumunda imanın meydana gelebileceğini söyler. Gökalp’e göre bireysel ruhun niteliksel yetersizliği, bireysel ruha ait gücün ancak renk, koku, lezzet gibi maddi nitelikleri seçmede yeterli olmasından, kıymetleri idrak edecek güçten yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. Ziya Gökalp, “İslâm İçtimâiyâtı: Dinin İçtimâî Hizmetleri III: Müsbet Âyinler”, s. 55.

tapların sayısındaki hızlı artış ve yoğun ilgi görmesi tesadüf değildir. Çoğunlukla Kur'an ve hadisler temel alınarak ele alınan İslâmiyet-kapitalizm arasındaki ilişkiyi başka bir yönüyle ele almak gerekir. Dinin (özelde İslâmiyet'in) hem kişisel hem de toplumsal özelliği vardır. Max Weber din ile ekonomi/üretim biçimleri arasındaki ilişkiyi temel aldığı "Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhunu" çalışmasında Protestanlık öğretilerinin bu inanca sahip toplumlarda kapitalizmin önkoşullarının gerçekleşmesine imkân verdiği görüşünü doğrulamaya çalışmıştır. Weber'in çalışması toplumların dini inançları ile kapitalistleşme arasındaki bağlantıyı gündeme getirmesi açısından bir ilk olmuştur. İslâmiyet ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi Weber yaşamının son dönemlerinde sınırlı olarak ele almıştır. Weber'in vardığı sonuç İslâm dininin kapitalizmin ortaya çıkmasını engelleyici özellikler taşıdığıdır. Sabri Ülgener'e göre Weber'in bu yorumu oldukça taraflı ve hatalıdır. Sabri Ülgener Türkiye'de sermaye birikiminin oluşmamasının fakat buna dinin engel olmadığını ortaya koymak için Weber'den farklı bir yöntem izleyecektir. Ülgener'in tasası sonuçta İslâm dininin kapitalizmin gelişimi için destekleyici bir unsur değil, destekleyici olduğunu ifade etmektedir. Ülgener'e göre Osmanlı döneminde kapitalizmin gerçekleşmemesinin sebebi Osmanlı döneminde İslâmiyet'in uygulanış ve yorumlanışındaki sorundan (zihniyetten) kaynaklanmıştır. Ülgener'in çalışmaları İslâmiyet'in bugün geldiği noktayı ifade etmek bakımından farklı bir önem taşımaktadır. Ona göre Osmanlı dönemindeki tasavvuf düşüncesine bağlı olarak oluşan tarikatlar, "bir lokma, bir hırka" anlayışının ortaya çıkmasına, İslâm dininin yanlış uygulanmasına/yozlaşmasına dönüşmüştür. Bu durumda üretim yapmaya teşvik edilmeyen, sadece gününü düşünen, çarpıtılmış bir tevekkül anlayışı toplumun üreticiliğini köreltmiş, tembelleğe sürüklemiş ve kapitalizmin gelişmesini engellemiştir, ancak temelde İslâmiyet kapitalizme karşıt değildir. Günümüz Türkiye'sinde İslâmiyet'in ve tarikatların/çeşitli dar cemaatlerin geldiği nokta kapitalizm ve Batı ile uzlaşma (diyalog) anlayışına dayalıdır. Batı'ya karşı Doğu'nun birlik ve mücadele anlayışı olarak (Batı'dan farklılığı belirten) İslâmiyet anlayışında bir çerçeve değişikliği söz konusudur. Toplum içi farklılaşmaya ve Batıcılaşmaya dayalı yeni bir din anlayışı ve cami tasarımı bu nedenle yadırganmamaktadır. Geleniğin yeniden hayâli inşasından da bu anlaşılmalıdır. Bugün din (İslâmiyet) giderek belirli bir ayrıcalıklı toplumsal kesime veya dar cemaatlere bağlanmaya dönüşmüştür. Toplumun genel din anlayışından veya İslâmiyet tarihi içindeki yeri ve rolünden kopulmuştur. Bu değişime paralel bir biçimde din belli bir uygarlıkla ilişkili kimlik belirtisi olmanın yerine (bütünselliğe ve bütünsel kimliğe karşıt, parçalanmış) özel bir alan haline gelmiştir. Bu yöndeki tartışmalar açısından Yeşil Vadi Konakları ve Camii verimli değerlendirmelere olanak vermektedir.

Fotoğraf 3: Sitenin esas tanımlayıcı unsuru olan ezici, yüksek bloklar ve sağ taraftaki küçük bir ayrıntı olarak görünen Yeşil Vadi Camii minaresi gündelik hayat ile dini kimlik arasındaki tersliğin mimari ifadesidir.

İstanbul Ümraniye’de “TEM otoyolu”⁶ ile devlet ormanı arasındaki vadi üzerinde bulunan “Yeşil Vadi Konakları” Türkiye’deki ekonomik gelir seviyesi yüksek “seçkin” toplum kesimlerine hitap eden site yerleşmesidir. Yeşil Vadi Konakları’nın İstanbul’un diğer bölgelerinde bulunan orta halli sitelerinden farklı ve ayrıcalıklı özellikleri bulunmaktadır. Yeşil Vadi Konakları yerleşmesinin içinde eğitimden spora kadar çeşitli sosyal yaşam alanları vardır. Yeşil Vadi Konakları yerleşmesi projenin mimarı tarafından “yerleşme kuzey batedan ormanla, güneydoğu yönünden TEM karayolu kavşağı ile çevrelenmiş, tek kontrollü giriş yolu ile ulaşılan, çevresinde kötü bir gelişme olmasına olanak vermeyen bir kentsel vaha” olarak tanımlanmaktadır.⁷ Gerçekten de site içinde güvenlik görevlilerinden habersiz kuş uçuşması dahi mümkün değildir. Diğer bir deyişle site içinde cami de belli bir ayrışmayı belirtmektedir. Yeşil Vadi Konakları olarak adlandırılan yerleşme içinde tek tip apartman ve daireler bulunmamak-

⁶ Bir önceki çalışmamızda bir kimlik gösterisi olarak ele aldığımız İstanbul E-5 Camilerini tartışırken yol ile mimari yapı arasındaki ilişkiye değinmiştik. TEM otoyolu üzerindeki Yeşil Vadi Camii de toplum kimliğinin bir unsuru olan İslâmiyet’in bugünkü durumunu açıklamaya imkân vermektedir. Ayr. bkz. “Hülya Biçer, Kimlik Gösterisinin Çarpıklığı: İstanbul E-5 Camileri”, *Sosyologca*, Sayı: 2, İstanbul, 2011, s. 217-231.

⁷ Adnan Kazmaoğlu, “Çelik Üzeri Silindir Kaplama”, s. 88.

tadır. Yerleşmede bahçe dubleksleri ve çatı dublekslerinden oluşan apart villalar, 18, 16, 13 katlı, 10 katlı, 6, 5, 4 katlı farklı ev tiplerinin yanı sıra bir de rezidans bloğu bulunmaktadır.⁸ (5 katlı evler 9 blok, 4 dairesi dubleks evler 27 blok, 12 katlı evler 3 blok, 10 katlı evler 2 blok, 6 katlı evler 6 bloktur. Rezidans bloğunun daireleri ise stüdyo, köşe ve dubleks tiplerindedir.)⁹ Sitede 108 villa, 381 apartman dairesi ve rezidans bloğundaki 146 daireyle birlikte toplam 635 konut birimi yer aldığı belirtilmektedir.¹⁰ Yeşil Vadi Konakları yerleşmesinin bütünü Kiptaş / İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılmış ve konutların inşaatı 2007 yılında tamamlanmıştır. Yeşil Vadi Konakları site yerleşiminin içinde burada ikâmet eden kesimlere özel ve yapımı 2010 yılında tamamlanan “Yeşil Vadi Camii” bulunmaktadır. Cami, dış dünyadan yalıtılarak kendi seçkin sakinlerine uygun ve site içinde tasarlanmış ilk cami örneklerinden birisini temsil etmektedir. Bu site içindeki büyük apartmanlar, villalar ile caminin çarpık / uyumsuz boyutlarının biraradalığı bir karmaşayı andırır biçimdedir. 18, 16, 13, 10 katlı blokların yanında caminin abidevi biçimde ön plana çıkararak kendi kimliğini vurgulaması mümkün değildir. Caminin bölgeyi / mekânı tanımlaması yerine, tam tersine bir anlayışla silindiri biçimindeki konut blokları bölgeyi / mekânı tanımlamaktadır. Mimarı Adnan Kazmaoğlu’nun uyguladığı ilk cami projesi Yeşil Vadi Camii’dir. Temelde bu durum site yerleşmesi içinde “bir cami de olsun” isteğinin karşılanmasına yöneliktir. Yeşil Vadi Konakları projesinin asıl tanımlayıcısının yerleşmeye henüz çok yaklaşımadan dahi TEM otoyolundan algılanabilen “*yerleşmenin farklılığını vurgulayacak, yerleşmeyi simgeleyecek ve ayırt ettirecek*” biçimdeki yüksek bloklar olduğu projenin mimarı tarafından dile getirilmiştir.¹¹ Mimar burada hem bu siparişe / isteğe uymak hem de belli bir cami mimarisi anlayışına sadık kalmak kaygısı içinde sıkışıp kalmıştır. Yeşil Vadi Camii’nin mimari tasarımı cami mimarisine farklı bir boyut kazandırma çabasıdır. Ancak mimar bu konuda kısıtlayıcı fiziki bir anlayışla karşı karşıyadır. Cami mimarının tüm iyi niyetine karşın piyasaya teslim olmuştur. Çoğu zaman mimari projelerin tek sorumlusuymuşçasına yargılanan mimarlar genellikle sipariş ve işverenlerin istekleri üzerine birtakım projeler gerçekleştirmekte ve fikirlerini özgürce uygulama olanağı her zaman bulamamaktadırlar. Esas mesele, bir kesimi suçlamak değil mevcut anlayıştaki sorunun temel kaynağını açıklamaktır. Mimarların mimari yeteneklerinin olmadığından söz etmek mümkün de-

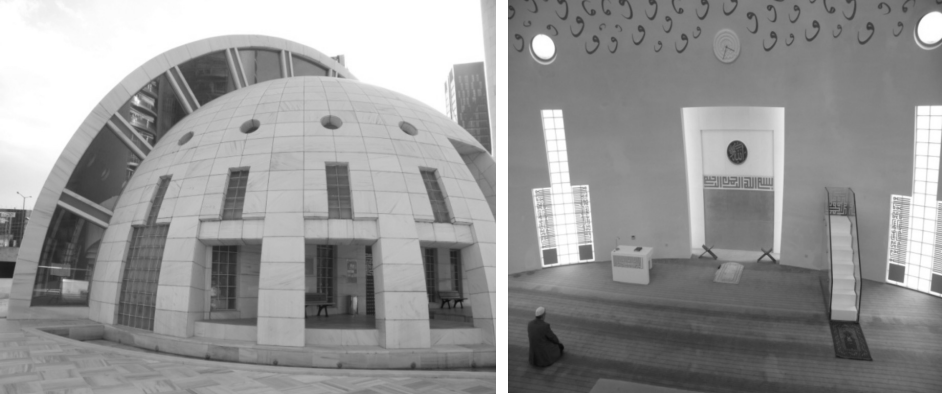
⁸ Adnan Kazmaoğlu, a.g.e., s. 90.

⁹ http://www.kiptas.com.tr/PDF/Yesilvadi_2010, (Çevrim içi, 04.12.2011).

¹⁰ Adnan Kazmaoğlu, a.g.e., s. 90-91.

¹¹ Adnan Kazmaoğlu, A.g.e., s. 90.

ğildir. Ama sipariş verenin kimliği ve amacı ile kendi mimari anlayışları arasında kaldıkları bir gerçektir.

Fotoğraf 4 / 5: Yeşil Vadi Camii'nin iç içe geçmiş iki yarım kubbe kabuğu (soldaki). Caminin içinden bir görünüm: En solda vaaz kürsüsü, ortada mihrap, mihrabın üstünde üzerinde maşallah yazılı mermer saat, en sağda minber görülüyor. (sağdaki).

Din sadece soyut inanç alanıyla sınırlı değildir. Dine / camiye esas kimliğini veren toplum çözümünün bilinci olmasıdır. Bu yönde bir anlayışı Yeşil Vadi Konakları Camii ve sitesinde görmek mümkün değildir. Geleneksel camilerin (Osmanlı Klâsik Dönem mimarisi örneklerinin) doğrudan kopya edilmesi nasıl ki geleneğin sürdürülmesi veya yeniden üretilmesi anlamı taşıyorsa, bunun dışındaki çarpık örnekler de geleneğin aşılmasını belirtmemektedir. Yeni cami tasarımları kendilerini geleneğe bağlı olarak tanımlama girişiminde bulunmaktadırlar. Gerçekte bu girişimler geleneğe bağlanma veya geleneği aşma, yeni bir gelenek oluşturma ve sürekliliği belirtmemektedir. Geleneğin yeniden inşasından kastettiğimiz yeni bir gelenek oluşturulması değil, geleneğin bağlamından kopuk bir biçimde bir başka geleneğe (Batı çözümüne) eklemelenmesi ve marjinalleştirilmesidir. Türkiye’de geleneği yeniden yorumlama çabaları gerçekte gelenekten kopulduğunu ama geleneği bir başka temel olaya, yeni gelişmeye (burada ayrıcalıklı site içinde cami) bağlayarak marjinalleşmesini belirtmektedir. Geleneği yeniden üretemeyince geçmişteki “örnek” modellere dönmek ancak soyut düzeyde belli biçimsel karşılaştırmalarla yapılmaktadır. Bu anlayış bir anlamda geleneğe “saygılı” olduğunu belirtmektedir. Ancak bu tartışmalıdır. Geleneği geçmişten kopuk bir biçimde yeniden inşa çabası toplum kimliğinin aşınarak tahrip olmasının giderek üst noktalara varmasının dışavurumudur. Geleneğin yeniden yorumlanması / inşası geleneğin temellerine bağlı kalarak yeni bir gelişmeyi belirtmemekte, tam tersine tarihi birikim-

den ve kimlikten kopuş haline dönüşmektedir. Bu nedenle gelenekten söz edilmesine rağmen gelenek giderek özelleşmekte, toplumsal işlevinden ve toplumsal çözümden bağımsız bireysel bir çabayı / yorumu belirtmektedir.

Fotoğraf 6: Yeşil Vadi Camii'nin içinden bir görünüm. Cami toplum kimliğinin ifadesi olmak yerine dar cemaat (dayanışması) anlayışına uygundur. Dar cemaat dayanışmasıyla dinin özelleşmesi/parçalanması cami anlayışına yansımıştır.

Kapalı siteler ve yaşam şehir sosyolojisi içinde çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Bizim ele aldığımız örnekte üzerinde durduğumuz nokta, dinin ve geleneğin site yaşamı içerisinde aldığı özelleşmiş yeni biçimidir. Yeşil Vadi Camii'nde söz konusu edilen toplumsallaşma isteği aslında parçalanmış toplumsallaşmanın getirdiği bir din anlayışını ifade etmektedir. Batıcılışma sürecinde ekonomik ve sosyal paylaşımın (dar cemaat anlayışının) giderek ayrı kutuplara çekilmesi, farklılaşması din anlayışında da bir parçalanmaya, dinin darlaşmasına veya özelleşmesine neden olmaktadır. Yeşil Vadi Camii'nin sözde dışa açık olmasına rağmen içe kapalı bir anlayışla biçimlenerek özelleştiğini ve kitlelerden koptuğunu görüyoruz. Buradaki özelleşme ilâhi ruhsal bir içe dönme değil, toplumda belli bir statü farklılığı oluşturmaya dönüşmektedir. Bunun bir adım ötesine giderek dinin / İslâmiyet'in ifade ettiği bütünsel kimliğin farklılaştığını ve parçalandığını söyleyebiliriz. Yeşil Vadi Camii ve sitesi günümüz İslâmiyet'indeki bozulma / köksüzleşme ile İslâm inancının içinin farklı anlamlarla (hatta ideolojilerle) doldurulmasının görüntüsüdür. Bu duruma dini geleneğin uygarlık bağlamından koparak Batı'ya göre yeniden yorumlanması ve marjinalleşmesi diyebiliriz.

Fotoğraf 8: Yeşil Vadi Camii Konakları içinde Yeşil Vadi Camii. Site içerisinde odak Yeşil Vadi Camii alındığında cami ayrı ve küçük bir yapıdır. Camiye odaklanıldığında siteye ait bütünlük görülmemektedir.

Yeşil Vadi Camii ve cemaati günümüz küreyerel kimlik örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkan yeni bir toplumsallaşma biçimini ortaya koymaktadır.¹² Türkiye’deki toplumsal farklılaşmanın ve bölünmenin fiziki görünümünü yansıtmaktadır. Yeşil Vadi Konakları ve camisi örneğinin bütün şehri, toplumu veya dini nitelmesi mümkün değildir, fakat üst statü sembolüdür. Yeşil Vadi Camii tüm dini kesimleri nitelmemesine rağmen statü, farklılaşma açısından “üstün” gösterilmesi ve zenginlik olarak övülmesi ilginçtir. Diğer bir deyişle bu oluşum mevcut belirsizlik, boşluk ve imkânlardan yararlanarak belli bir sistem oluşturmaktadır. Yeşil Vadi Camii toplumsal bir bütüne ulaşmamakta, içe dönüklük/kendi başınlık özellikleriyle kendi ayrıcalıklı “kapalı cemaatini” belirtmekten öteye gitmemektedir. Kendi cemaat duygusu içinde hareket etmekte ve bu belli bir farklılaşmayı getirmektedir. Günümüzde din toplumsal, tarihsel ve geleneksel kökeninden koparılmıştır. İslâmiyet ortaya çıktığından beri, toplumlararası ve toplum içi ilişkilerde belirleyici, örneğin toplumsal ilişkileri toplum/bilinç düzeyinde yönlendirici misyona sahip olmuştur. Batı’ya karşı bir farklılaşmayı belirtmiş, bu özelliği toplum kimliğinin önemli bir unsuru olmuştur. Geleneğin yeniden üretilmesi ve aşılmasına da bu açıdan bakmak gerekir. Günümüzde bu çerçeve dışına çıkan İslâmiyet, eksenini kaybederek marjinalleşmiştir. Türk toplumunun din anlayışında bugünkü görüntünün kaynağı Batı din geleneğidir.¹³ Hatta bunun ötesinde kapitalist ilişkilerdir. Bu anlamda Weber ile bağlantı ku-

¹² Küresel ile yerelin birleşimi, melezi.

¹³ Bu konuyu bir başka yazıda ele alacağız.

rulmaya çalışılmıştır. Batı'daki kişisel girişimler toplum çözümü olabilmıştır. Bu nedenle kilise ve şapel tüm kişiselliğine rağmen Batı çözümü ve kimliğinin bir parçası olmuştur. Bizde ise bu bireysel girişimler (Yeşil Vadi Konakları ve camisiyle somutlaşan) toplumu ve devleti aşan kendisine bağlı bir çözüm getirebilmiş değildir. Bu yüzden bu örnekler dar bir cemaat yapısını belirtmekte, geçmişe eklenen veya yeniden üretilen bir kimliğin temsilcisi olamamaktadır. Böylece toplum kimliğini temsil eden yeni bir mimari tasarım ve gelenekten bahsetmek mümkün olmamaktadır. Geçmişin geleneksel camileri toplum kimliğinin temsili olurken, bu yeni örnekler toplum kimliğinin bozulmasını, darlaşmasını belirtmekten öteye geçemeyeceklerdir. Geleneğin Batı'ya bağlanması, kendi temelinden koparılması belli bir toplum kimliğini temsil etmediğini göstermektedir. Bütünsel din anlayışının parçalanması ve özelleştirilmesinin marjinal örneklerinden biri Yeşil Vadi Konakları sitesinin içine konularak adeta toplumun bütününden sterilize edilmiş, salt sitenin "seçkin" sakinlerine hizmet vermeye indirgenmiş Yeşil Vadi Konakları Camii'dir. İslâmiyet'in özüne ters dar cemaat anlayışı veya dinin darlaştırılması, dinin özelleşmesi ve parçalanmasını ifade etmektedir. Seçkin site sakinleriyle sınırlı "kendi içine kapalı dar cemaat" yapısı, İslâmiyet'in kendi yorumu üzerinden olmasa da dine sosyal anlamda veya yaşam tarzı düzeyinde bir darlaştırma getirmekte ve farklılaşmayı belirtmektedir. "Yeni müslümanlar" eski değerleri geleneksel kökenlerinden kopararak kullanılamaz hale getirmekte ve yeni değerler üretememektedirler. Bunları modern olarak nitelendiremeyeceğimiz gibi postmodern olarak da nitelendiremiyoruz. Yeni-muhafazakar "İslâmi kesim" bir anlamda sınıf atlamış, farklılaşmış, ancak iktidardan bağımsızlaşamamış, diğer bir deyişle kendi kavramsal ve mantıksal çerçevesini henüz oluşturamamış, kendisine ait toplumsal değerler, yaşam tarzı yaratamamış dar bir cemaat anlayışıyla sınırlıdır. Yeşil Vadi Konakları ve camisi yeni-muhafazakâr sınıfın Batı geleneğine eklenerek dar cemaat anlayışına uygun, özelleşme düzeyinde kalan köksüz gelenek yaratma çabasını somutlaştırmaktadır.

Kaynakça

- Biçer, Hülya, "Kimlik Gösterisinin Çarpıklaşması: İstanbul E-5 Camileri", *Sosyologca*, Sayı: 2, İstanbul, 2011, s. 217-231.
- Gökalp, Ziya, "İslâm İçtimâiyâtı: Dinin İçtimâi Hizmetleri III: Müsbet Âyinler", *Makaleler VIII*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2010.
- Hobsbawm, Eric, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.
- Kazmaoğlu, Adnan, "Çelik Üzeri Silindir Kaplama", *XXI Mimarlık Kültürü Dergisi*, Sayı: 67, İstanbul, 2008, s. 88-92.

Sezer, Baykan, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.

Ülgener, Sabri F., *Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*, İstanbul, Derin Yayınları, 2006.

Weber, Max, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, Ankara, Alter Yayıncılık, 2011.

http://www.kiptas.com.tr/PDF/Yesilvadi_2010.pdf (Çevrim içi, 10.11.2011).